

REFERÁLÁS – REFERÁLÓLAPOK

A referálás történeti fejlődése

A referálás *ősi szellemi tevékenység*, a tudomány fejlődésének velejárója. Gyökerei a messzi múltba nyúlnak vissza. E munka termékének – részben formájától és terjedelmétől függően, részben attól függetlenül – csaknem minden nyelvben több elnevezése, szinonimája van: nevezik annotációnak, tömörítvénynek, kivonatnak, összefoglalásnak, rezümének, ismertetésnek vagy akár szemlének, áttekintésnek is.

A kezdetek

A kezdetek kezdetéről írott feljegyzéseink nincsenek. A legelső ráánkmaradt iratok, a sumér civilizáció agyagtáblái i.e. 3600 körül keletkeztek. Minden okunk megvan a feltételezésre: az írástudók, a diákok könyveikről – emlékeztük támogatására – rövid feljegyzéseket is véstek a nedves agyagba.

Az egyiptomi papirusztekercseket tartó korszok címkei, feliratai a tartalom megjelölésére szolgáltak, tehát lényegében már a *dokumentáció kezdetének tekinthetők*.

A görög civilizáció nemcsak gazdag könyvgyűjteményeket hozott létre, hanem a *színdarabok* tartalmi összefoglalásának szokását is meghonosította. E műfajt a görögök *hypotesis*-nek nevezték, és a darab cselekményét tételekkel, állításokkal magyarázták keretében.

Hellenisztikus kor

Az alexandriai könyvtár 500 ezer tekercsének osztályozása 120 tekercset tett ki. A diákok és az írástudók a lemásolt tekercseket *kivonatokkal* és *jegyzetekkel* is ellátták.

Középkor

A kolostorok és gazdag főurak nagyszámú, de csekély állományú könyvtáraiban a pergamenre írt könyvek, a liturgia és az irodalom nyelve a *középkori latin* volt. Az akkoriban használt latin *abstractus* kifejezés eredeti jelentése az „elvonás”. A kolostorok kódexmásolóinak általános szokása volt az egyes oldalak tartalmának összefoglalására *margináliák*, azaz a lap szélére kisebb betűkkel írt jegyzetek készítése.

A királyok megkívták hadvezéreiktől és köveiktől, hogy jelentéseikről rövid *összefoglalást* készítsenek, mint ahogyan a Vatikán is kivonatokat készítettett a

követektől érkező jelentésekből. Időszámításunk után 1000 óta számos ilyen rövid referátum gyűlt össze a pápai udvarban.

A 13. századtól a 18. századig, a francia enciklopédia korszakáig sokszor dolgozták át az információkat kommunikációs célokra. A 10. századtól virágzó egyetemek diákjai pedig tanáraik előadásairól készítettek kivonatokat, rövid összefoglalásokat.

Reneszánsz

A tudomány fejlődésének e jelentős korszakában a tudósok közötti kommunikáció leggyakoribb formája a *levélváltás* volt. Egy-egy tudós részletes beszámolóját csak a hozzá legközelebb álló 1–2 tudósra küldte meg. A többi tudóstárs – tekintettel a kézzel írás fárasztó voltára – már csak a beszámoló rövidített kivonatához juthatott hozzá.

Nyilvánvaló tehát, hogy a kivonatkészítés az ókortól kezdve széles körben alkalmazott gyakorlat volt.

A *könyvnyomtatás* feltalálása és a folyóiratok megszületése után a Francia Tudományos Akadémia 1665-ben alapított hetilapja, a *Le Journal des Sçavans* tekinthető a referálólappok őseinek. Ez ugyanis már nemcsak könyvismertetéseket közölt, hanem az új eredményekről írott beszámoló kivonatait, valamint neves tudósok munkáik rövid kivonatával kibővített nekrológiáit is. E referátumok erősen *kritikai* jellegűek voltak.

A francia példát néhány héttel később követte a londoni Royal Society *Philosophical Transactions* c. folyóirata.

Az elkövetkező évtizedekben mintegy 330 hosszabb-rövidebb életű lapot adtak ki; ezek legtöbbször volt szemle rovat, amelyben többnyire más folyóiratok cikkeinek referátumait adták közre.

18. század

Az első, csak referátumokat közlő szemlék még *általános* jellegűek voltak, valamennyi szakterületre kiterjedtek, figyelmüket azonban elsősorban az *irodalmi cikkek*re és *könyvekre* összpontosították. A század vége felé alakult Németországban az első, csak vegyeszettel foglalkozó folyóirat, amelynek alapítója, LORENZ VON CRELL fontosnak tartotta, hogy olvasóit mások jelentős publikációival is megismertesse, s ezért lapjában számos kivonatot közölt.

19. század

A kémia előtérbe kerülésével egyre több *vegyészeti* szaklap és kézikönyv látott napvilágot. A növekvő folyóiratirodalom készítette 1821-ben arra JONS JACOB BERZELIUS-t, hogy kiadja természettudományi szemléjét, melyben a hangsúly a kémián volt. Ez 25 éven át, évente egyszer áttekintést nyújtott a megjelenő szakirodalomról. Az első tisztán vegyészeti referálólap az 1830-ban indult *Pharmazeutisches Zentralblatt* volt. A lap előbb *Chemisch-Pharmazeutisches Zentralblatt*-ra, majd 1856-ban *Chemisches Zentralblatt*-ra változtatta nevét. Megjelentetését korábbi kiadójától 1897-ben a *Német Kémiai Társaság* vette át.

A francia és angol kémiai társaságok előbb különböző folyóirataikban közöltek referátumokat, majd a 20. század elején önálló referálólapokat hoztak létre.

Sorra jelentek meg a japán és amerikai referálólapok is. 1907-ben adták ki a *Chemical Abstracts* első számát. Ebben az évben a referálólapok száma már 60 fölé emelkedett.

A referálólapok létrejötte és fejlődése szoros összefüggésben van a folyóiratok mennyiségi növekedésével. A FID 1969. évi jelentése szerint több mint 1500 referáló/indexelő kiadvány jelenik meg a világon.

20. század

Az első referálólapok beszámolóit mind tárgykörük, mind földrajzi kiterjedésük szempontjából erősen korlátozottak voltak. A fejlődés először a kémia egy részterületén indult meg a külföldi szakirodalom feldolgozásával. Ma már azonban még a 14 ezer szaklapot figyelő *Chemical Abstracts* sem képes a kémia valamennyi részterületének minden releváns folyóiratát és szabadalmi leírását feldolgozni. E területen újabb és újabb referáló szolgáltatások jönnek létre, részben az interdiszciplináris területek feltárására törekedve. Sok *online* adatbázis alakul, bár ezek nagy része nem tartalmaz referátumot, csupán a cím- vagy kulcsszavak alapján kell a felhasználónak tájékozódnia.

Minden információs rendszerben két fontos adatcsoport vezet a felhasználót: az *index vagy osztályozási rendszer* a dokumentumok megfelelő csoportjához, a *referátum* pedig a dokumentumban rejlő releváns információhoz.

A kémiai referálólapok kidolgozták saját egyéni, a többitől eltérő referáló- és indexelő módszereiket, a legújabb gépi adatbázisok viszont egyre kisebb szerepet szánnak a referátumoknak. A hagyományos szolgáltatások pedig mindinkább hajlanak a szerzői referátumok közzétételére, holott ezek rendszerint inkább csak a cikk ismertetései, mintsem a lényeges információk közlései.

A jó referátum az eredeti dokumentum *rövidített, de*

pontos megtestesítője, az információk átrendezett, tömörített helyettesítője, bár kétségtelen, hogy minden referálás *információvesztés*et okoz. Történeti szempontból nézve a referátum az információk kiemelése és háttérbe szorítása, olyan általánosítás, melynek eredményeként a felhasználó *megítélheti a dokumentum számára releváns voltát*.

Epilógus

A referátum a széljegyzetektől a *Chemical Abstracts* minőségi kivonataiig az évszázadok során sok mindent jelentett. Egyik fontos láncszeme volt az információ létrehozója és felhasználója közötti kommunikációs láncnak.

Az elmondottak rövid példájaként: ez az írás is referátum, pontosan rövidített összegezése mindannak, amit szerző az évek során e kérdéstről olvasott.

/SKOLNIK, H.: Historical development of abstracting = Journal of Information and Computer Science, 19. köt. 4. sz. 1979. p. 215–218./

(Dezső Zsigmondné)



A természettudományos irodalom tükröződése a kurrens bibliográfiákban

Az utóbbi 15–20 évben a Szovjetunióban igen megnövekedett a természettudományok – főleg a biológia, fizika, kémia – irodalmát feltáró bibliográfiák száma. Ez a növekedés összefügg azzal, hogy a 60-as évek végére megalakult új tudományos központokban rendkívül aktív kutatómunka folyik.

A bibliográfiai segédletek létrejöttében különösen fontos szerepet játszik a *Szovjet Tudományos Akadémia Könyvtára* (Biblioteka Akademii Nauk SZSZSZR) és az akadémiai intézeti könyvtárak hálózata.

Az a hatalmas fejlődés, amely a komplex témájú bibliográfiák terén észlelhető, megerősíti azt a feltevést, hogy e folyamatot a tudományfejlődés feltételei predesztinálják. Célszerű tehát, ha módszeres vizsgálat alá vetjük a *kurrens szakbibliográfiának a tudományos–műszaki tájékoztatásban betöltött szerepét*, és kijelöljük helyét a tájékoztató kiadványok között.

E célból készült el a *Referativnij Zsurnalban (RZS)*, valamint a más forrásokban tükrözött irodalom összehasonlító analízise, amely a következő kérdésekre volt hivatva választ adni:

milyen az RZS és a többi forrás *átfedéseinek* mértéke, illetve a párhuzamos használatukat illető gyakorlat;

mennyire elégíti ki a feltárásnak ez a módja—rendszere a *szakemberek igényeit*;